

Tynset herad.

Per Erlaudsen. 72 år.

I
Transport av høg.

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

adr. NORSK FOLKEMUSEUM

BYGDØY

Til Han Presteren.

Eg vest mest i heit no Ivar, veit ikkje enten
eg skal taka til bakafra eller framafra. Skal det verka
nokor samanheng i det eg har å fara med, seier det for meg,
at eg lytt no vel helst taka til so langt opende i lia som eg
hugsar og so halde fram til no. Iva vara på levast ein-
skjild spursmål gjev eg med ein gong up, men eg skal
freiste gjeva ei utgjeiding um det spursmåla kringar
um, slik eg hugsar det brukeleg i min upvekt og framover.

Der hadde nok vore husmen på Tynset
og, men frå den tid eg hugsar (1878) var dei i realiteten
borte. Dei var sjolveigane. Iken småbruk som kumle
få 2-3 up til 4 tenner, men ikkje heit, var der mange av.
Utannum skjystekjere og dei som for mykje i ferdsel
(for Rørosbana vart opna) var det ikkje sers mange som
hadde so mykje som 3 heste av gardbrukare. Der dei hadde
2 heste var rekna for storgarde. På ein gard med 8-10
tenner var det vanleg ein hest. Får og hantarbeid (pløying
og hævning) sette dei saman dei kalla. Ivo grammat lærte
hesten å leverandre, den eine pløgte fyrst og so den andre.
I vinna greide dei seg med ein hest. I den lia var det ikkje
sers mange som hadde slåmaskin. Fyrst i 90-ara vart det
meir i bruk slåmaskin, men da einhelt for dei som
hadde ein hest. For dei små bruk, som ikkje hadde hest
var det sjøløst å drive vinna med lja og rive. Høyperginge
gjeit for seg på ymse vis. Det vanlege var å slå til „duyurs“ kl. 11
fyremiddag, da skulle alt vera „breid“. Der var so levile til kl. 1.
So var det å samle saman det som var breid på fyremiddag å
sejonne dei kalla, for å heije det. For det meske gjeit dei

å bear kvar si heimme og hengde dei i heija eller kvart som dei
 heimmene. Men sume bruka det og slik, at berre ein hengde
 heimmene i heija, dei andre gjekk berre å heimmene og reinraka
 På det viset vart højet i heija mest iurarta, for dei var noine
 på korleis højet vart, mange av gamle kara. Var det gernal
 vall, so det var vanskar med å få gras til å henge i heija, (den
 fia var det berre reier som ^{var} bruket til heij) og det var so pas
 solglyt, at ein fekk det rukturt, var det å ruke ein dag, so
 rive ruten å få den fulltør, den andre. Var det ikkje ver
 so ein fekk den heilt tørt andre dagen, brukte ein å sette
 den i saker, til veret vart so ein fekk den fulltør. Til eit
 sate kunne gå med ein 4-6 rukter. For dei som ikkje
 åtte heit, var det vanlege reidskap til højtransport 2 stæder,
 der dei var 2 vakter, til dømes men og heying. Var det heij som
 skulle inn, la ein skauran langs med heija, på lag 3/4 alen
 frå kvarandre, tok so av heija heimmene for heimmene og la
 dei pent på skauran, med på den enden av skauran der
 den sterkaste skulle vera. Var det tørt ruke som skulle
 inn, laut ein lage heimmene for å få det til å ligge på
 skauran. Var det til dømes berre ein til å ha inn højet,
 brukte han eit laug som han la det i. De kunne han
 anken lage bora slik, at han tok laugenden over atella
 og huffa bora uppå seg på den midten, eller og trekke
 han saman bora med laugjet det han kunne få,
 slo ein lottjeknut på laugenden, huffa bora up på
 hovudet og bear ho på det viset. Laugjet som var bruka, var
 jamnast so hast ful kamp, i Lvermil på lag som ein
 25 öring. Noko sers namn på slike reidskap veit eg ikkje
 å ha høyrd. Ein slags vogn var og bruka. Den var gjort

av tvo reier. Bakken enden av reierne var festa til ein skelling av tre. Hjula var eit par trilla gjort av ein brud planker og kunne vere so ein 30-40 cm. i diameter. Framme på reian var festa eit lvertre som heldt dei saman, men slik at det vart som eit slags armer til å stå i. Ein hadde da eit lang festa i lvertre, men med lang lækje i andre enden til å stikke armen gjennom slik at ein fest lækje over aksle. På det viset drog ein lasset med langet, men styrde vognen med hendom, atåt ein hjelpste til å dra. Ein annar hovbone var og bruka, men mer skjelden. Den var på skabillon som ein hoi vogn for hest, men berre med fram og bakke, ikkje venger (skringlender). Hjula at denne var handvognshjul. For dei som hadde handvogn, var det berre å ta hjula av handvognene å sette dei på hoi vognene. Dei som hadde kull brukte det me vanleg kalle for hoi vogn (langvogn) full langarm. Det er vogn med to hjul nummer, vanleg diameter $\frac{4}{4}$ og $\frac{5}{4}$ alen, med fram- og bakke og venger (skringlender). Firehjuls vogn (krabvogn) til hoi kjøring er kom i bruk i det seinare og var ikkje å sjå her fyre 1900. I brukende brukte dei drag i staden for vogn. På hoi draget var det kate og venger som på ein ^{med hud} vogn. I bakke hende var draget tryggare å kjøyre med full vogn. På setrom var det vanleg å ha drag å kjøyre inn hoi med.

Gammelt var det vanleg med markeslit dei kalle. I marken var det vanleg å ha loa på ein høvel stad for å lurke hoi med. Helet skulte den stå överst i utkanthen på ei slette som kalle litt mot sør. Var der ikkje nokon slik høvel slette, fest ein sette den

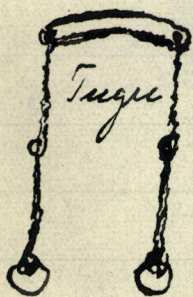
på Lurrebe stam ein gamm og so rydde Lørkeplan. Ein slik plan framfor ei lœe skalla dei Lœelletta. Når graset var slege og samansete i breier og sopas Lurt at ein kunne ruka det, sette dei ruken der det var mest lagle, helst på ei litor forhøyning um der fant nokor slik, hel og der det var Lurrest. Når den so skulle rives for å bli fullor, tejoyrde dei ruken fram ^{på drag til} på Lœelletta, alt dei fekk plas åt. Den ruken dei ikkje fekk rom åt på Lœelletta, laut dei friske Lurke der det var sopas slit og Lurlentt at dei kunne breie den ut. Men det var og slike stæer der det ikkje fant lœe, til dømes ut mot blanke flœer, "Størsunn" dei skalla for. ("Langras" kallar dei for "stør" på Tynset mæl) Der brukte dei stak, dei skalla. Ein lang stæer, hell helst ei stut reie vart stæppe ned og so vart høyet hell "stœra" lagt rundt reie i ein sirkel med so kort Lœermæl som ein meinde mæle til, for å få stakken passe hœy. Det var ikkje so endefram å stakke hœy. Vart Lœermæle i mindste lage og der var so mykje hœy at stakken vart for hœy var det ille. Men var Lœermæle for stort, so stakken vart for låg, var det verre, for da seg velta i gjennom høyet. Var stakken godt upset, var høyet like grønt og fint når ein tok det at um vinteren, som da ein sette det up. Dei som ikkje ætte hest laut bera saman høiet i marken i jôlvækt. De bruke dei vanleg lang hell svolk. Svollen var gjort av ei hœveleg lang "bjørkerulle", helst av ei med klœft i Lœppen, for å få solid lydte. Saus inga med klœft på, laut det greide seg med lydte av ei grein. Um vinteren, når høyet skulle heim, laut ein bruke hest, da det var alt for

Lange vejer, enten ein skulle vera hel dra. Den som ikkje
åtke hest sjøl, laut da leijs hell læne hest. Til høyskjøyning
frå markaslet var brukely ein vanly langstlea (sammelen
me kalla for.) Den er på lag $4\frac{1}{4}$ alen lang og $\frac{1}{4}$ alen brei.

For å skjyre markehoj, må ein ha 9 busker utanum kvist, Foo
Luzur, Dreip og Foo slasse. Er det lœ ein skal skjyre frå,
setter ein stien med bakenden mitt mot lodora. Herken
må ein spreke frå, so ein far sette sjekurm ert op og ned.

Reipa må vera tred slik onde stien, at ein far binde
mot bakke. Framreipa skal ligge onde framte fløtstokken,
(Lvertræ) frama eine fjete og bakete det andre. Bakreipa
på lag mit millom bakere og millomste fløtstokken. Det
treia reipe har ein slik, at "hundre" vert motset dei too
hine. Treia reipe kallas åldrothen. Når ein skal til å binde
lasse bit ein lyst åldrothen. Åldrothen brukes for å trekke
lasse liksom atende, for når ein tek til å binde, vil lasse stot
bli lymst på den leide ein bit. Men med åldrothen bøter
ein noko på dette, da lasse følger atende til den side åldrothen
trekkes. Er ein to hare, er det sers greit, for da henger ein
seg i åldrothen samstundes den andre binner ert av dei
andre reipom. Dei henger i kvar sit reip på kvar si side at
lasse og lasse lyt da verba likevekthi og beint, so framt det
er beint uplyt. For ein tek til å ha hoj på stien, leg ein
stauran Lvers over stien, ein fram på og den andre (at på)
So leg ein ei buske uppå stauran, so langt utafor stien
som ein vil ha lasse breidst til, ei på kvar side og so
ein kvist fram på slakugru og ein aller øst på stien.
Att fram og bakenden på lasset brukes ein "Lugu", fram-
og baklugu. Baklugu er vanly litt spone bakte på

breide og lengde hell framtuget. Sjölue Tugubroken dei kalla, er av bjørk, det övrige som höyer til, er av björkeevnr. Viuspennungen er festa på begge ender av Tugubroken, som der er set hol gjennom ykkert på kvar ende. Andre enden av spenningen festes i „hakkån“ (Løvtræ baktret på slean) med ein vesting (viuspennung) som ein kneppe saman, slik at den blir som ein ring. Framtuget festes ein på begge meir, da der er set hol gjennom kvar meir överst i Leppen av brette. Spenningen lyt da vera so Lynn, at den går i gjennom hole, hell hole lyt vera so stort, at spenningen går igjennom. Tuguen laut vera festa på slean for ein Lok til å ha höy uppå. Når ein so hadde lagt up höy i den högd ein meinte måtte til for å få eit passe bra las (var det so kare, var ein inne i loa og fanga höyet ut gjennom dörs, den andre breide det ut over på slean og traktea det i saman og forma det slik ein ville ha lasset, so det gjek både greit og fort. Var det berre ein, laut han ut or loa alt i eit å greie ut å trakka det saman so det Lok lang tid både å ha ut höye og likeeins når ein skulle binde.) var det å til å gjildre op buskan på siom. To på kvar side, so övre brognbuska og til slut ei mitt uppe på lasset. Begge tvo på langsiden laut ein skygja up med eit levert, til ein fekk taka saman „äldrotten“. Når ein so hadde fått ordna buskan si dei låg på plass slik dei skulle, Lok ein saman dei tvo andre reisa, men bot äldrotten lyst, so bakreisa og sidst framreisa. Når dei tvo var bunde, var det ikkje meir bruk for äldrotten og ein kunne for den del godt taka den av, da det ikkje var

Herder

Lurvande med meir hell for reip, for å teyoye. Var det fleire i fylje, so kunne dei bruke sama åldrotten so framnt det ikkje fall seg soleis at fleire fet lese same stauder. Når ein skulle binde høylars var det um å gjera å herdre passe. Det vil seija, ein måtte ha greie på, for pas langt fri mitt uppe på lasset ein kunne legge herdra. Når ein drog åt reipe fylgde støt herdra med atende i den leid ein trekke, so det gjaldt å døme for pas mytely det kom til å verka, for nar lasse var kunde det som laut til, skulle herdra ligge so umbrent mitt uppe på lasset, for der laut ein, (etter at reipe var lagt på herderkonna), smøie reipenden under busten mitt uppe på lasset, slik at ein fet binde Luga med den. Ein la da kvist fuers over i framenda på lasse, so mange ein minke var Lurvandes (4-5 hull, det var ikkje net noko fart) so la ein up Luga og bat den fast med reipenden. Ein bruke legge ut bra høylars framst på lasse for ein la op Luga og bat Luga. Luga-tappen kalle dei den, og på bakre enden av lasset (bak-tappen) var den jamvel dubbelt so stor som på framre enden. Når ein var ferdig med fram-Luga, var det å trekke fram lasse so mytely, at ein fet rom til å koma millom lasset og loa, so ein fet pynte up det høylars som var laust og ikkje var med under bindinga. Det brukte ein til bakkop og det rakte ofte slik, at den var heller stor. Løse Luga-tapper ein bruke, store såg lasset ut på ruv, men det kunne og vera "skrytlass." Når teyoyaren sette seg på lasset, kunne han ha det ret makeleg nar han ville på det. Han tok bak-Luga-tappen til ryggstøi og fram-Luga-tappen til fotpenne slik at han låg som på halo nes. Det var no helst dei som hadde yvøvegandes hest som føre i marken. For dei

som ikkje hadde hest vart det alt for skrepsamt, både når
 dei skulle føres og når høyet skulle heim. Det falt ståt på
 same tid for alle og da hadde dei som ikkje hest bruk for den
 sjølv. Tifor var det reint eit undenstak at nokon småbrukar
 dreiv markslåt. Det laut da verda einokvan som sat sers
 lagomt til, både med umoyg til veitengde og eiga hjelp.
 Dei som hadde hest sjølv hadde for det meste engeslåt i marken
 sjølv. Dei som ikkje hadde sjølvvagnar markslåt for liige
 eng av dei som hadde meir holl dei avfore sjølv. Prisen var
 da 2 kroner lassrome i leige. Elles var det mykje brukely av
 dei som hadde mange engeslåtter å slå skjøttvis. Dei slo halv-
 parken av enga og lot andre halvparten stå uslåt. Største
 sumar slo dei dem som var uslåt året før. På det vist
 meinte dei å få meir for. Gamalt skende, fyre mi tid,
 var det nok bruke mykje marksføring. Dei som dreiv arvist
 kunne ha runt over, ein 8-10-12 lass markshøy. Men
 der fants einokvar som kunne ha liige og over det.
 Frå den tid og hysar, har markslåtten gått meir i bakveis.
 Der kunne fleire år på rad vere sers folkasant i marka-
 slåttom. So har der some ein bolt det har vere meir skilt,
 heve dei som har dreive det arvist. Men so har der blusse
 up at nokre år, til det no i 1930 åra so å seje ikkje
 har vere eit markshøyllass å sjå etter vegen. Det sidste
 markshøylasset og hysar å ha sett var i 1937. Men det
 kan godt vere, at einokvan som har bud sers lagle tid for
 markslåt, har nytta det utan at eg har kjenskap til
 det. Elles trur eg det stopper av seg sjølv, når det går so
 lang tid millom tovar gæng slåttom vert nytta. Den
 veks at med viedjira og keratselag so det vert ikkje

noko å slå. Markahøyet laut helst vera heimkjøyrd på fjerejulsintervent. No var det mange ting som spelte inn her. Kom der tidleg ein bra snødet, so det kunne vera von um at det var føre med det fyrste, men myran var tinn so dei ikkje bar, var det å i veij å les'. Dei vart da varste alle som hadde bruk for vegen, so dei fylgdes åt og trakk sig snøen over blautmyrer og bekkelar. Vår det da so tudd at det vart sprengkalt like etterpå, vart det kjøyring og god veg med ein gong. Men vart det muldvor hadde dei ikkje noko at for skrevet. So kunne der bli vansker med isen på elver dei nytta. Men markakjøyring var det for ein levar pris um å gjere å få umgjort til juld. So lenge den stod på, vart det ikkje tid til mykje sovn. Teestau laut ha gott stel, ein laut helst ikkje gjere til natten fyre klukka 10 um kvelden og so vera der at med fyrste morgonstalle 2- $\frac{1}{2}$ 3, for klukka 4 laut ein vera på vegom, skulle ein ha von um å nå heim å få av lussa for det vart sekkmørkt um kvelden. Det var eit slit og skov og ei stadig spanning for vervarslinga hadde ikkje teke til ende, so ein hadde inga garanti for, at ein var so heppen å koma til gards at med høy um kvelden, sjòlv um veret var elder so fint når ein tok at um morgon. Det rikkte divore, at ein laut enn i uvoret for ein kom fram til høyet og enda vera glad til, at ein kom til gards at med bustom på stein og buva på hovudet. Men det kunne og vera idyl når rypestyggen i grålisinga stravla i gråvirkjere like ved vegen og eggande ropke; kom her, kom her! Romantikk var det i svart fall å ligge i markakjøyringa, som dei kalla. Romantikken høyrer no ei svunnen tid til. Eit bra markakjøylar kunne

vege på lag ein tri hundre kilo, etterom försleye var. Høi som var slepe up mot fjellbände var tyngst og bra las av det kunne koma langt up i fjorde hundre, dersom det var godt Lødd.

Det ein for vanly kalla for det høylars er 360 kg. hell gammalt 20 vög. (ei vög 18 kg.) Ber eg um ä få kjøpt ut høylars så minner eg 360 kg. Til ein rute av markaslög rekner ein 5 tjemmer. Ei tjemme kan vera på lag $\frac{4}{7}$ - $\frac{5}{7}$ alen lang og ikkje fullt so bred. Tjemmae legges innstjörves i ruten, det vil seija, ein legger lengda på övre tjemma over bredda på den unner. 5 tjemmer på kvarandre til ein rute og so överst ein flat dei kalla toppen. Ruten skal helst vera noko spiss up, so ikkje vata skeer nedover. Til eit vinterlass rekner ein 25 bra ruter.

På Tynset sejar dei ruter um det i andre bygder kalla for säte.

• Skor brigde på kjoeredning som var bruka til höytransport fra fyst og hugser, hell har höyrd Tale om og til no, er ikkje nemnande, utanum det, at ein no brukar höydrag um vinteren, fra reirer og dyrka mark, som ligg so langt fra garden, at ein ikkje rekter ä kjoere det heim um sumaren, men har höylars på slättigen. No bruka höydrag til transport av höy fra markslät var mytthelant, for der var ikkje uparbeide vejer ä fara etter. Vintervegane laut ein legge etter elver far og myrer, der det var mest flabent. Etter meer og snöfok vart der skavlar og fosser, slik at det var snögt ä velte og da dugde ikkje draget, da det gjek tygje, var snöggare til ä velte hell eit "busklass" og so var ein gammal ute for ä kjöre sumu "venjan" (skrimlengde) på draget när lasset valt.

No er der vel gottast få av dei yngre som kan lesse eit busklass. Etter det vart slutt med markslättem, brukar dei drag til ä kjoere höiet heim fra reirane og. Busklassa gjek mytthij

1) Leduger og var lettare å velte up at når det velt, men so var dei mykje seinare å lesse hell på drag. No etter at hordvegane vert bilbrota um vinteren, er der ein og annan som har gjort seg særskilt lenn med skinn på, til å sette på rustning (buk og gjert) og slike doninger. går både let og ledugt og har elles ikkje so let for å velte, som eit vanlegt hoidrag. Eit redskap som vart teke i bruk fyrst på 1900 talet er slepriva. Den høira rettely ikkje med som redskap for høitransport, men eg nemner den likavel avdi den var skuld i ein revolution på høibergenes område. Det vart slut med å gå å hejme grasen å bera pi herja. No høyrer ein grasen med slepriva (sleper) burt til herja og legger det up med hendene, eller brukte gaffler og legger det up med. Til å hejme med, måtte det ~~slipp~~ mislukke. Det kom ikkje til å verte etande høi kua, som vart slitt samanbukt og baste med. Men det synt seg snart, at det vart snarare finit høi på denne måten, hell av det ein gjett å hejme av. Skjøntil var det både lettare og snøggare å ta op ein slottij på denne måten, hell å drive på det gamle vret. Men det er no ein gong slitt, at ein reform møter motstand.

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

adr. NORSK FOLKEMUSEUM

BYGDØY

555